

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МУЗИКОТЕРАПІЇ

Об'єктом уваги наукової спільноти давно став факт глобальної кризи, що її переживає людство. Україна – не виняток. Так, на початок третього тисячоліття серед новонароджених у нашій країні кожне третє немовля мало певні генетичні вади, а кожна сімнадцята дитина народжувалася психічно неповноцінною. За сім років, що минули, навряд чи покращились ці показники...

Проте дещо покращилось! І це «дещо» – прогресуюча хода музико- й арт-терапії, що дає надію.

Чим далі у часі, тим все більше стає очевидним, що людство вже не спасе технічний прогрес. Сучасна наука дійшла, врешті-решт, висновку: адаптація до руйнівних умов існування (як ззовні, так і зсередини) можлива лише через набуття психокультури. І перш за все – через прищеплення її дітям: формування необхідних психотехнічних навичок саме в дитячому віці дасть людству шанс і виживання, й розквіту.

Симптоматично, що сьогодні психокультуру визнано генеральною стратегією освіти. У здійсненні цієї стратегії музика може стати вирішальним чинником. Підґрунття для цього надає сучасна наука, що робить сенсаційні відкриття у галузі фізіології мозку. Виявляється, він працює... за музичними принципами. Досліджуючи хімізм мембранних потенціалів у нервових клітинах, вчені поряд з термінами квантової механіки використовують терміни «мажор» і «мінор», «мелодичний» і гармонічний, «дієз» і «бемоль», навіть назви нот і нотний стан. «Музикальність» центральної нервової системи демонструється на прикладі роботи головного мозку.

Чи не пора повернути музиці її роль як однієї з найважливіших складових виховання¹, а для цього – зробити її ґрунтовною частиною освіти кожного

---

¹ Адаже в прадавнину вона була однією з обов'язкових (математичних!) дисциплін у

майбутнього вчителя, і спеціально - вчителя музики? Саме поєднання педагогічних методів з керованим музичним впливом дозволить відродити духовне й фізичне здоров'я суспільства за умов найменших фінансових витрат. Музична терапія, що активно входить в соціальний простір України після більш ніж столітнього поширення її в світі, мусить стати універсальною виховною системою. Згадаймо пройдений до цього висновку шлях.

Поняття «музична терапія» народилося у сфері медичної лікувальної практики. В основі цього лікувально-профілактичного напрямку — залучення різних методів музичного впливу до здійснення конкретних лікувальних завдань. Гармонізація психіки людини є одним з найефективніших результатів і, водночас, інструментів цілющого впливу музики.

Проте «немає нічого нового під місяцем»: музична терапія, що народилася як поняття у середині ХХ ст., насправді має багатовічну історію.

В стародавніх документах, що збереглися, музика неодноразово згадується як лікувальний засіб. Античні філософи Піфагор, Аристотель, Платон також писали про цілющу силу музичного впливу.

Справляє враження і музикотерапевтична практика. В Стародавньому Єгипті під музику приймали пологи. Авіценна використовував її для лікування психічно хворих. Гіппократ зцілював музикою безсоння й епілепсію. Лікарі Стародавнього Китаю вважали, що музикою взагалі можна вилікувати будь-які хвороби і навіть прописували музичні рецепти для впливу на той чи інший хворий орган. Древні греки також використовували музику з лікувальною метою, усвідомлено враховуючи її специфічні (ладові) особливості.

Можна вважати, що широкі знання у галузі музикотерапевтичних засобів у лікарів були. Про це свідчить і пантеон грецьких богів: Ескулап – бог медицини пошановується як син Аполлона – покровителя мистецтв. А на

музичних інструментах епохи Відродження часто можна побачити напис: «Музика зцілює душу й тіло».

Втім древні традиції й досвід було втрачено. Розвиток матеріалістичної свідомості й науки відсунув їх на узбіччя «переможної» ходи цивілізації. Лише у ХХ столітті починається відродження музикотерапевтичної практики: французький психіатр Ескіроль почав використовувати музичну терапію в психіатричних закладах, тобто там, де її дія є найбільш доступною й наочною.

На сьогодні музична терапія отримала розповсюдження у всьому світі, де вона вже з середини ХХ ст. розвивається як окрема індустрія. В останні роки межі цього розповсюдження безпосередньо наблизились до кордонів України. Швидкому поширенню музичної терапії сприяє системна криза медичної допомоги у всьому світі, загальний негативний соціальний фон. Кабінети й центри музикотерапії, підготовка професійних музикотерапевтів, виробництво спеціальних музичних програм й дисків стали за кордоном звичною справою. Більш ніж сотня навчальних закладів здійснюють підготовку професійних музикотерапевтів.

Однак, в Україні, при тому, що вона знаходиться в епіцентрі екологічного лиха, музична терапія як дисципліна офіційно не визнана. В нашій країні не існує і системи підготовки професійних кадрів у галузі музикотерапії, хоч потреба в них очевидна. Багато хто з музикантів, психологів, педагогів, лікарів в різних регіонах самостійно намагаються практикувати її. В Києві музикотерапію застосовують як лікувальний метод в Інституті нетрадиційної медицини, Інституті геронтології, Центрі реабілітації ім. Богомольця й у приватній лікувальній практиці. Навчальний курс музикотерапії впроваджено в Національній музичній академії України, Національному педагогічному університеті ім. М.П.Драгоманова. Звісно, це краплина в морі від справжніх потреб життя.

Між тим випадки чудодійного впливу музики накопичуються. Ось деякі приклади.

1. Наведемо фрагмент з інтерв'ю А.І.Полетаєва, художнього керівника й головного диригента оркестру «Боян»², в якому він розповідає про випадок, якому сам був свідком:

«Одного ракового больного (у него был рак простаты) уже отправили домой умирать, потому что ничего не могли с ним сделать в течение долгого времени, его лечили всеми соответствующими методами: и терапией, химией, лекарствами и облучением, чем только не лечили. Когда он уже превратился в кожу и кости, в скелет, обтянутый кожей, его отправили умирать, сказали, что придется жить не более семи дней, он не захотел даже попрощаться с нами, со своими друзьями, настолько он плохо выглядел. У меня в это время был хороший концерт Рахманинова, я... просто отправил ему диск, чтобы было не скучно жить последние дни.

И через месяц он звонит мне и говорит: спасибо вам, Анатолий Иванович, за Второй концерт, я не ожидал, что это такая музыка, я ее слушаю каждый день по несколько раз, не могу оторваться, чем больше слушаю, тем больше нравится, и получаю истинное наслаждение.

Прошел еще один месяц, и вдруг мне звонят друзья и говорят, что... этот самый раковый больной приглашает к себе в гости. И мы пошли, 6 человек, и что мы увидели? Что он не только уже не находится в горизонтальном положении, он уже сам встает, ходит, оброс мясом, жена счастлива, идет ремиссия, восстановление. Произошло чудо.»

А.І.Полетаєв висловлює свої міркування з приводу чудодійної сили саме Другого концерту Рахманінова:

«Он особенно целебен и энергетичен, потому что Рахманинов перед этим был в глубочайшей депрессии, и он выходил из этого состояния путем преодоления, борьбы и победы над своей депрессией. И это все закодировано в концерте. Он, особенно финал, это колоссальнейший апофеоз победы и такой силы энергетической,... которая воздействует на клетку и дает ей ресурс борьбы, в том числе с раковой опухолью».

---

² В 2003 р. в Мінздраві Росії науково засвідчено цілющу дію музики у виконанні цього колективу.

2. В лабораторіях США й Великобританії шукають пояснення іншому дивовижному, багато разів підтвердженому факту: ре-мажорна соната Моцарта припиняє напади епілепсії і навіть звільняє від неї.

3. Музика допомагає як анестезійний засіб в стоматологічних кабінетах (створено навіть музичну бормашину «Аудіак»), при пологах й інших випадках, коли потрібне знеболення. Зафіксовано й деякі унікальні випадки: в місті Антибі (Франція) було зроблено 37-хвилинну операцію апендициту у 30-річного рибака Савіно. Цей досвід був повторений азербайджанським хірургом Топчибашевим у Баку.

4. Є унікальні приклади зцілення дитячого церебрального паралічу. Так, наприклад, газета «Факты» від 28 квітня 2006 р. повідомляє, що «12-летня Аня, страдаюча ДЦП, благодаря заняттям музикою научилась ходити, танцевать и стала победителем четырех международных эстрадных конкурсов». Газета розповідає про досвід Казатинського реабілітаційного центру для тяжкохворих дітей (ДЦП, синдром Дауна, генетичні захворювання).

5. Проводяться експерименти з музичного впливу на хворих такими проблемними хворобами, як безпліддя, ВІЧ.

6. Фаб'єн Маман, засновник французької Академії звуку, кольору й руху в процесі спільної праці з біологом Е.Грімом встановив, що звучання певної ноти змінює не тільки колір, але й форму клітини крові. Виявилось, що звук «до» змушує клітину крові подовжуватись, а звук «ля» впливає на клітини ракової пухлини, руйнуючи їх.

7. Бразильські вчені провели експеримент, в якому були задіяні 60 пацієнтів, що страждали різними вадами зору. Половина учасників готувалась до випробування зору під музику Моцарта. Інші очікували початку тестування в повній тиші. Пацієнти, що очікували початку тесту під музику Моцарта, краще фокусували зір й справились із завданням значно швидше, ніж ті, хто готувався до тестування у тиші.

8. Ще один дивовижний факт: відомий французький актор Жерар Депардьє позбавився заїкання за 3 місяці, кожного дня слухаючи за порадою лікаря музику Моцарта.

Так, «крига почала танути»... На багатьох фактах доведено, що музика здатна благотворно впливати на організм, а музикотерапія – покращувати його стан, позбавлятися від широкого спектру хвороб без хірургічного втручання й негативних побічних наслідків. Музика призводить також до певних гормональних і біохімічних змін. Це лише один шар її дії.

Для нас важливо, що музика – це безпосередній вплив на підсвідомість, а тому - один з наймогутніших засобів трансформації психіки людини, а особливо - дитини. За допомогою різних форм і методів музикотерапії педагог може корегувати поведінку, психоемоційний стан, активізувати інтелектуальну діяльність, підвищувати увагу та, загалом, збільшувати інтелектуальний потенціал своїх учнів.

Яким же є механізм музичного впливу?

Це питання по-справжньому постало перед вченими у різних країнах Європи лише у ХХ столітті, коли з'явилась, нарешті, технічна можливість досліджувати музикотерапевтичний вплив на живу матерію (флору та фауну). Але вже наприкінці ХІХ ст. почались перші дослідження оздоровчої дії музики на організм людини. Так, наприклад, лікар-невропатолог Джеймс Корнінг вивчав вплив музики Вагнера на психічнохворих. Почались перші лікувальні концерти. У листі Ж.Санд до композитора Мейєрбера бачимо відбиття цієї практики: «Музыка меня лечит от депрессии лучше, чем доктор», – пише письменниця.

У другій половині ХХ століття наукові дослідження фізіологічних реакцій, що виникають в організмі в процесі музичного сприйняття, незрівнянно розширились. В зв'язку з цим з'явилась перспектива розкриття терапевтичної ролі музики на всіх рівнях буття людини – від матеріально-клітинного до ідеально-мисленнєвого.

Отже, не дивно, що в минулому році у російському журналі «Педагогіка»

(№7 2007, с.83-90) з'явилася стаття під назвою «Медицина и педагогика на пути интеграции» (автор – Резер, канд. пед. наук), де робиться висновок:

успіх у вирішенні проблем сучасної гуманістично орієнтованої педагогіки можливий «только при взаимном глубоком проникновении одной области в другую.... Медико-педагогические исследования дадут наибольший успех.... Интеграция медицинских и педагогических наук на современном этапе развития общества может быть признана приоритетной и должна быть ориентирована на обеспечение самоопределения личности и ее самореализации».

Згадаємо, що поняття «медична педагогіка» увів ще Бехтерев, який прагнув створити Інститут музикотерапії.

Показово, що особливість затребуваності досягнень музичної терапії на території пострадянських держав – це формування поряд з медичним спеціального, «педагогічного» вектора. Профілактика емоціонально-стресових станів і неврозів, нормалізація душевного стану людини за допомогою музики в контексті її особистісного становлення – домінуюча ціль музикотерапевтичної практики в Росії, де ліквідовано офіційні перепони для її розповсюдження ще у 1999 році. Показово, що більшість відкритих в Росії музикотерапевтичних центрів очолюють саме музиканти-педагоги у минулому.

Ця тенденція зберігається і в Україні. Так, відповідно до новаторського й експериментального характеру педагогічного напрямку в музикотерапії, змінено концепцію підготовки майбутніх педагогів-музикантів до професійної діяльності у Національній музичній академії України імені П.І.Чайковського. Не традиційне вирішення професійно-технологічних і естетико-виховних завдань, а, насамперед, «емоційне виховання», «емоційне навчання», «розвиток творчого гену», у цілому - зміцнення психічного здоров'я як засіб виживання людини в технократичному світі заявлений як магістральний напрям у підготовці фахівців. Саме тут викладання курсу музикотерапії уперше уведено у

вузівську практику в Україні.

У колі завдань, поставлених перед майбутніми педагогами-музикантами, є наступні:

- формування уявлення про людину як істоту духовну й цілісну, розуміння взаємозв'язку її фізичного, психічного й соціального здоров'я;
- забезпечення оволодіння студентами системою музикотерапевтичних засобів збереження фізичного й психічного здоров'я людини, розвитку й удосконалення її творчих здібностей;
- формування вміння здійснювати психокорекційний вплив на дітей з відхиленнями в розвитку через різні форми музикотерапії;
- розвиток діагностичних умінь студентів у сфері виявлення у дітей спеціальних художніх здібностей, особливостей сприйняття, негативних психічних комплексів;
- розвиток адаптивних якостей психіки студентів за допомогою розвитку багатогранності їхнього сенсорного сприйняття.

Як підсумок, ставиться завдання навчити студентів розв'язувати проблемні життєві ситуації сприятливим для себе й для суспільства чином.

Сьогодні важливо донести знання про можливості музикотерапії до свідомості можновладців і громадськості. Але ще більш важливо дати ці знання педагогам, насамперед - вчителям. Саме вони мають змогу впливати на наше майбутнє – на нове покоління. Саме вчителів треба, в першу чергу, озброїти знаннями можливостей, які дає музикотерапія. Наша нова рубрика і ставить на меті цьому сприяти.

Час, однак, вимагає більшого, ніж просто збереження психічного здоров'я населення (особливо дітей і молоді) або корегування емоційно-поведінкових порушень, котрі стрімко поширюються в соціальному середовищі. У відповідь на зростаючі вимоги часу музична терапія може запропонувати й деякі екстраординарні засоби: *вона може стати засобом оптимізації здійснення людиною її місії.*

Вважається, що місію має лише геніальна особистість – homo

magnanimus. Дійсно, всі генії відчували на собі її «дихання», підкорялись її владному зову. Вони завжди приходили у світ у відповідь на якусь назрілу суспільну потребу, стаючи засобом її задоволення.

Але і у кожної людини вона є - конкретна місія, просто масштаб її реалізації не “накриває”, як у геніїв, усе людство, країну, державу (можливо - тільки рід, сім'ю, якусь іншу спільноту). Кожна людина, фактично, є клітинкою, що виконує свою унікальну роль у «вселенському організмі».

Ця упорядкованість всесвіту відкривається людині поступово. Закономірно, що настає час, коли не тільки матеріальний світ, але й сфера людської психіки і людських стосунків постає дзеркалом вищої упорядкованості.

Місія в такому випадку бачиться як усвідомлене сприяння своєму власному зростанню, а музикотерапія в цьому контексті буде допомагати не тільки згармонізувати людину, але й віднайти її унікальне місце у світі. До того ж такий підхід відповідає сучасним поглядам на виховання і розвиток людини як об'єкта космічної еволюції, що має генерувати планетарну свідомість.

Запропонований підхід резонує і з парадигмою гуманістичної педагогіки, що працює з життєвими смислами особистості, тобто постулює ставлення до учня як до суб'єкта власного життя, що здатен до особистісного саморозвитку.

Педагогіка - первинна у впливі на людську психіку, бо вплив цей здійснюється в ранньому дитинстві - звідси, мусить взяти на озброєння інноваційну музикотерапевтичну практику. В подальших випусках нашого журналу ми плануємо її детальніше розкрити.

Психодіагностика – особливий напрямок, якому також буде присвячено увагу. Ми виходимо з того, що кожна людина особлива, унікальна, і цю індивідуальність слід враховувати найретельнішим чином, інакше формуючий вплив буде малоефективним. До того ж важлива саме *рання діагностика* здібностей дитини. Інакше ні педагоги, ні батьки, ні сама

людина - ніхто толком не буде знати, до чого вона має хист і на що варто робити акцент у житті в плані удосконалення психіки й організму. Формування психодіагностичної культури вчителя – нагайне завдання часу. Отже, «музикотерапевтичний підхід» – це власне актуальний на сьогодні антропологічний підхід до виховання, який вимагає враховувати природу дитини, при виборі мети починати саме з цього.

Виділяючи слухо-музичні враження як найбільш активні в плані перетворюючого впливу на людську психіку, ми плануємо розкрити специфічний вібраційний прояв в ній і інших сенсорних октав: візуально-кольорових, тактильних і кінестетичних, смакових, ароматичних та їх використання у різних практиках сучасної арт-терапії. Загалом, мистецтво у комплексній дії всіх своїх видів здатне стати дієвим інструментом побудови концептуального фундаменту життєвої стратегії особистості, забезпечення ефективного функціонування її у сучасному світі.